

*Алієва Ельміра Шагієвна,**аспірантка**Київський університет імені Бориса Грінченка*

Постановка проблеми. Зміст професійної підготовки студентів мистецьких спеціальностей вищих закладів освіти визначається специфікою практичної роботи вчителя музики в загальноосвітніх навчальних закладах, яка поєднує інструментально-виконавську, вокально-хорову й музично-освітню і має здійснюватись як на уроках музичного мистецтва, так і в позанавчальний час. Успішність такої поліаспектної діяльності залежить від рівня володіння вчителем музики концертмейстерськими вміннями й навичками, формування яких здійснюється у процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Але стан концертмейстерської підготовки майбутнього вчителя музики ще не відповідає вимогам, які сьогодні висуває суспільство та передова теорія і практика педагогічної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій показав, що проблему концертмейстерської діяльності та концертмейстерської підготовки студентів вищих навчальних закладів досліджували А. Григор'єва, Е. Економова, Д. Науказ, В. Пустовіт, М. Сидорова та інші.

Значний внесок у розробку теоретичних основ розвитку концертмейстерської підготовки майбутнього вчителя музики відображено в роботах А. Люблінського, Дж. Мур, Е. Шендеровича, М. Крючкової, Т. Калугіної, С. Саварі, К. Виноградова, Л. Живої, Л. Ніколаєва та інших.

Однак, проблема концертмейстерської підготовки майбутнього вчителя музики ще не знайшла належного наукового обґрунтування, що й визначило мету і завдання цієї статті.

Метою і завданням статті є наукове обґрунтування процесу концертмейстерської підготовки майбутнього вчителя музики; визначення основних дисциплін, на заняттях яких здійснюється концертмейстерська підготовка майбутнього вчителя музики.

Виклад основного матеріалу. Зміст професійної підготовки студентів музичних відділень мистецьких інститутів і факультетів вищих навчальних закладів визначається специфікою практичної діяльності вчителя музики загальноосвітньої школи, яка полягає в поєднанні музично-теоретичної, вокально-хорової та інструментально-виконавської роботи. Усі ці види фахової діяльності органічно поєднуються як на уроках музики, так і в позакласній роботі, що потребує від музичного педагога володіння комплексом музично-педагогічних знань, умінь і навичок. Тому основним завданням викладачів мистецьких факультетів є формування й розвиток у студентів таких умінь, які необхідні вчителю для навчальної, музично-просвітницької і виховної роботи зі школярами, а також для роботи з музичними колективами, що функціонують при шкільних центрах дитячо-юнацької творчості.

Концертмейстерське мистецтво є досить складним видом діяльності. Для вчителя музики воно полягає в умінні акомпанувати учням-солістам, шкільному хору, акомпанувати хореографічним, інструментальним колективам. Опанування навичок концертмейстерської діяльності є важливою ланкою у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя музики.

Аналіз досвіду концертмейстерської підготовки студентів вищих мистецьких навчальних закладів показав, що форми й методи цього виду фахового навчання в основному зводяться до набуття акомпаніаторських умінь і навичок (виконання супроводу до вокальних, хорових та інструментальних творів) і не відповідають специфіці концертмейстерської діяльності сучасного вчителя музики, яка передбачає також адаптацію акомпанементу (аранжування й оброблення супроводу, транспонування в іншу тональність, спрощення чи збагачення фактури тощо), гру вокальних вправ у всіх тональностях з урахуванням вікових особливостей виконавців, концертмейстерська робота в різноманітних шкільних гуртках (вокально-хорових, музично-інструментальних, хореографічних тощо).

Формування цих умінь і навичок традиційно здійснюється на заняттях основного музичного інструменту й концертмейстерського класу.

На заняттях з основного музичного інструменту студенти опановують навички читання нотного тексту з аркуша, ескізного опрацювання акомпанементів, підбирати на слух мелодії та супровід до них, вивчення акомпанементів до ансамблевих, хорових та оркестрових творів, транспонування музичного тексту у різні тональності, засвоєння елементів аранжування, перекладення, імпровізації [3]. Однією з найголовніших цього виду підготовки студентів є дисципліна «Концертмейстерський клас», яка є найголовнішою складовою освітньої програми. На заняттях цієї навчальної дисципліни у майбутнього вчителя музики формується широкий культурний світогляд, закріплюються музично-теоретичні знання, уміння та навички у концертмейстерській діяльності, збагачується його педагогічний репертуар.

У концертмейстерському класі велика увага приділяється виконавсько-інструментальному аспекту. Зокрема уточненню динаміки та тембровому забарвленню фортепіанної фактури, під час переходу від виконання партії супроводу до сольних епізодів. Сольні фортепіанні епізоди (вступ, перегра, кода) в динамічному відношенні повинні бути більш чіткими яскравими, а супровід, у свою чергу, має динамічно й темброво підпорядковуватись вокальній партії. Сольні фортепіанні епізоди теж посідають чільне місце в процесі вивчення акомпанементу. Вони, в свою чергу, пов'язані з переходами від одного розділу до іншого. Це можуть бути інструментальні інтерлюдії, які також мають бути яскравими [2, с. 74]. У роботі над акомпанементом, як і в роботі над сольним фортепіанним твором, потрібно в першу чергу визначити характер звучання, аплікатуру, фразування, педалізацію, у той час коли вокальна партія залишається в центрі уваги концертмейстера. Вона виступає як складовий елемент, частина музичного цілого, що визначає загальний план виконання акомпанементу. Тоді коли проведена вся кропітка робота над освоєнням музичної схеми твору, а саме вивчені вокальна та фортепіанна партії, переходять до виконання твору в ансамблі з ілюстратором або під власний музичний супровід [7, с. 75].

Навчаючись у концертмейстерському класі майбутній вчитель музики повинен поєднувати музично-виконавські дії, тобто показати початок своєї гри (вступ) рухом голови, який має назву – ауф-такт. Для того, щоб своєчасно вступити разом із солістом, концертмейстеру потрібно [7, с. 74]:

- заздалегідь визначити моменти вступу соліста;
- поставити в нотах відповідні позначки;
- відпрацювати до автоматизованої навички кожен з таких вступів.

Важливим для розвитку концертмейстерських навичок є концертмейстерська діяльність студентів під час педагогічної практики в школі, в процесі якої студент здійснює:

- акомпанування однокурсникам, шкільним колективам художньої самодіяльності, хоровому співу учнів;
- акомпанування на уроках музичного мистецтва;

– участь у якості концертмейстера в концертах-лекціях.

Найважливішим етапом у формуванні концертмейстерських навичок є етап виконання музичного твору в ансамблі з ілюстратором. Його основне завдання полягає в освоєнні особливостей акомпанування власному співу або солісту-вокалісту [7].

Поступове засвоєння та системне самовдосконалення знань студентами, які здобувалися протягом навчання у вищому навчальному закладі, сприяють формуванню концертмейстерських навичок.

Повноцінна підготовка студентів до концертмейстерської діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах має здійснюватися комплексно на заняттях з фахових дисциплін [4] – музично-інструментальних (основний і додатковий музичні інструменти, концертмейстерський клас), музично-теоретичних (гармонія, аналіз музичних форм), вокально-хорових (хорове диригування, методика викладання сольного співу), методичних (методика музичного виховання), що забезпечить формування концертмейстерської компетентності майбутнього вчителя музики у процесі фахової підготовки.

Специфічними для концертмейстерської діяльності шкільного вчителя музики є навички комплексного виконавства:

- ілюстрування учням нової пісні (спів під власний супровід);
- репетиційна техніка (розучування нового твору із солістом чи музичним колективом з одночасним поєднанням вокальних, диригентських та акомпаніаторських навичок).

Володіння цими видами діяльності забезпечує формування концертмейстерської майстерності сучасного вчителя музики.

Концертмейстерська робота є складовою музично-виконавської діяльності шкільного вчителя, яка полягає в:

- умінні виконувати твори різних жанрів, форми і стилів інструментального письма;
- умінні розкривати художній образ музичного твору на основі точного прочитання авторського тексту;
- володінні навичками самостійної роботи над музичним твором;
- знанні специфіки виконання репертуару, що входить до шкільної програми зі слухання музики.

Суто концертмейстерська діяльність вчителя музики потребує вміння:

- акомпанувати хоровому й сольному співу;
- показувати вступ солістові або хору;
- співати під власний супровід, читати з аркуша і транспонувати партію акомпанементу в різні тональності;
- добирати на слух мелодії і супровід до популярних пісень;
- володіти навичками перекладення, гри в ансамблі тощо.

Як свідчить практика, найбільш складним для вчителя є добір на слух і транспонування. Відсутність цих навичок змушує можливість ведення уроку музики і позакласної роботи. Оволодіння навичками читання з аркуша, гри на слух і транспонування дає змогу вчителю: значно швидше засвоїти достатньо широкий пісенний репертуар; використовувати в роботі незнайомі твори; зберігати дитячі голоси при виконанні творів, написаних у незручних для дітей тональностях, але які мають велике естетичне й виховне значення; вільно оперувати необхідними музичними прикладами-ілюстраціями; грати на слух на прохання учнів їхні улюблені твори або епізоди з них.

Читання з аркуша, добір на слух і транспонування пов'язані з процесом музичного сприймання, що багато в чому залежить від розвинутого внутрішнього слуху музиканта. Основою внутрішнього слуху є здатність довільного оперування музично-слуховими уявленнями, а це, в свою чергу пов'язано з активізацією мисленнєвої діяльності.

У роботі над розвитком уміння добирати музику на слух необхідно дотримуватися такої послідовності:

- заспівати про себе або вголос яку-небудь пісню;
- визначити її тональність, розмір, мелодичну лінію вокальної партії;
- заграти мелодію на фортепіано, осмислити логіку ритмічного й гармонічного розвитку;
- підібрати бас і гармонічний (акордовий) супровід до мелодії;
- заспівати мелодію, одночасно виконуючи на інструменті супровід [5].

Працюючи над формуванням навичок читання з аркуша, необхідно враховувати наступне:

- розпочинати роботу слід із творів, які виконуються в повільному темпі, з невеликою кількістю знаків, з однотипною фактурою акомпанементу із застосуванням простої аплікатури;
- вміти спрощувати фактуру твору, залишаючи головне, не змінюючи при цьому музичного змісту твору;
- навчитися вільно орієнтуватись на клавіатурі, не дивлячись на неї.

При формуванні навичок читання з аркуша слід використовувати ряд методичні прийоми:

- подумки прочитати й проаналізувати твір, окреслити структуру розвитку музичного образу;
- заграти акомпанемент і одночасно подумки виконати вокальну партію;
- об'єднати виконання вокальної партії на фортепіано (права рука) з акомпанементом (ліва рука) [6].

Успішному оволодінню навичками транспонування допомагає, по-перше, знання вчителем гармонії і вміння застосовувати ці знання у своїй діяльності, по-друге, володіння аплікатурними формулами, арпеджіо акордів у всіх тональностях. Перш ніж розпочинати гру твору в іншій тональності, слід уявити звучання музики в оригінальній тональності, осмислити внутрішню логіку її розвитку, лінію мелодії і гармонію руху; подумки почути нову тональність, добре уявити, як будуються в ній основні акорди. Потрібно чути і бачити не окремі звуки, а гармонічні комплекси, гармонічний зміст.

Для засвоєння навичок транспонування використовують такі прийоми [6]:

- грати в різних тональностях акордові послідовності з 4–5 акордів, що несуть основні функції тональності;
- виділити з пісні різноманітні кадансові побудови й заграти їх у різних тональностях;
- запам'ятати невеликий уривок з твору і заграти його.

Отже, одним із проявів музичної освіченості вчителя є його виконавська культура, яка визначається не лише рівнем володіння музичним інструментом, а й умінням осмислювати музичний матеріал і, творчо інтерпретуючи, доносити його до слухачів. Робота над розвитком акомпаніаторських умінь та навичок читання з аркуша має здійснюватись систематично, планомірно, враховуючи індивідуальну професійну підготовку майбутнього вчителя музики.

Специфіка такої всебічної підготовки вчителів музики у вищому навчальному закладі (на відміну від підготовки студентів у консерваторіях і музичних коледжах) потребує правильної організації навчального процесу у вищому мистецькому навчальному закладі – оптимального співвідношення суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних музичних дисциплін, раціонального планування змісту, організаційних форм і методів навчання студентів музичних відділень.

Висновки. Отже, концертмейстерська підготовка майбутнього вчителя музики полягає в опануванні таких навичок і вмінь, як вивчення акомпанементів до ансамблевих, хорових та оркестрових творів, транспонування музичного тексту

у різні тональності, підбирати на слух мелодії та супровід до них, засвоєння елементів аранжування й оброблення супроводу, перекладення, імпровізацію, усе це сприяє ефективності підготовки майбутнього вчителя музики до концертмейстерської діяльності.

Summary. The article highlight the main aspects of students concertmaster's musical teaching profession-specific professional music teacher. **Keywords:** concertmaster's training, concertmaster's work, future music teacher, professional activities.

Резюме. В статті освітлено основні аспекти концертмейстерської підготовки студентів музично-педагогічної спеціальності з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя музики. **Ключевые слова:** концертмейстерська підготовка, концертмейстерська діяльність, професійна діяльність, майбутній учитель музики.

Резюме. У статті висвітлено основні аспекти концертмейстерської підготовки студентів музично-педагогічної спеціальності з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя музики. **Ключові слова:** концертмейстерська підготовка, концертмейстерська діяльність, професійна діяльність, майбутній учитель музики.

Література

1. Арчажникова Л. Г. Структура профессиональной деятельности учителя музыки / Л. Г. Арчажникова // Подготовка учителя музыки к профессиональной деятельности в школе: межвуз. сб. науч. тр. – Ярославль: ЯГПИ, 1985. – С. 5 – 17.
2. Горощенко О. М. Работа Б. Л. Яворского с вокалистами / О. М. Горощенко // Яворский Б. Статьи, воспоминания, переписка: ред. – сост. И. С. Рабинович. – М.: Сов. композитор, 1972. – С. 242-246.
3. Крючков Н. Искусство аккомпанемента как предмет обучения / Н. Крючков. – Л.: Музгиз, 1961. – 72 с.
4. Кубанцева С. И. Концертмейстерский класс / С. И. Кубанцева: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - М.: Академія, 2002. – 192 с.
5. Назаренко М. П. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності на основі інтегративного підходу: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Марина Павлівна Назаренко; КДПУ ім. В. Винниченка. – Кіровоград, – 2009. – 189 с.
6. Назаров А. Ф. Исполнительская практика / А. Ф. Назаров // – одно из направлений профессиональной подготовки учителя музыки // Профессионально-педагогическая направленность преподавания специальных дисциплин на музыкальных факультетах: межвуз. сб. науч. тр. – Казань: КГПИ, 1984. – С. 3 – 20.
7. Ревенчук В. В. Методика формування навичок акомпанування у концертмейстерському класі / В. В. Ревенчук // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2011. – Вип. 6. – С. 89 – 92.